

Žene poduzetnice na farmama jugozapadne Finske i njihova djeca

Mikropoduzetništvo glavno je obilježje seoskoga ženskog poduzetništva u Finskoj. Na majčinu odluku o pokretanju vlastita posla utječu djeca: započimju ga ili kad su djeca još mala ili tek kad porastu. Djeca na razne načine pomažu majkama u njihovu poslu, djelomično zbog vrednovanja neplaćenog rada na finskim farmama. No, situacija se mijenja. Zbog mogućnosti stjecanja dobrog obrazovanja danas se seoska djeca odlučuju za druga zanimanja. Žensko poduzetništvo može otvoriti nove mogućnosti za žene na selu, no ni to nije bez poteškoća. Zbog koncentracije poslovnih ideja u tipično ženskim područjima - tekstilu, hrani i skrbi, još uvijek ga se olako smatra hobbijem.

Ključne riječi: žensko poduzetništvo, djeca kao radna snaga, zemljoradnja, Finska

Finsko selo i zemljoradnja općenito

Nakon Drugoga svjetskog rata finsko selo doživjelo je brojne promjene. Neposredno nakon rata, oko tri četvrtine stanovništva Finske živjelo je u ruralnim područjima, a više od polovine stanovništva živjelo je od zemljoradnje. Početkom 21. stoljeća, udio zemljoradnika u zaposlenom stanovništvu smanjio se na oko 4,5 % (Volk, 2000: 22). Od 5 miliona Finaca oko 32% stanovništva živi u ruralnim područjima, gdje je gustoća naseljenosti manja od 50 stanovnika na km² (Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot, 1999/2000). S gledišta Europske unije, Finska je izrazito ruralna zemlja.

U Finskoj postoji oko 80.000 aktivnih farmi. Tijekom devedesetih godina 20. stoljeća, broj farmi smanjivao se za oko 4.000 farmi godišnje (<http://matilda.mmm.fi>).

U jugoistočnoj Finskoj, području koje je predmetom istraživanja ovog članka, postoji oko 8.000 farmi. Glavne su proizvodne djelatnosti uzgoj žitarica i posebnih biljnih kultura, te peradarstvo i svinjogojstvo. Finska zemljoradnja vrlo je modernizirana pa sve rjeđe nudi posao u punom radnom vremenu za više od jedne osobe. Stoga se najveći broj žena na farmama odlučuje za glavno zaposlenje izvan farmi. Moje istraživanje bavi se onim ženama koje se, umjesto traženja zaposlenja izvan farme, odlučuju pokrenuti vlastito poduzetništvo na svom imanju.

Sve donedavno bilo je teško naći pouzdane statistike o poduzetništvu na farmama. Ta se situacija poboljšala nakon poljoprivrednog popisa 2000. godine, kada su po prvi puta sustavno prikupljeni podaci vezani uz višestruku djelatnost na seoskim imanjima (Muu yritystoiminta maatiloilla, 2001). Međutim, statistički podaci čak ni sada ne sadrže podatak o spolu osoba koje se bave poduzetništvom na farmi. U Finskoj postoji ukupno 21.800 farmi s višestrukom djelatnošću, od kojih se 2.300 nalazi na jugozapadu Finske. Najčešća je poslovna djelatnost uz rad na imanju rad na raznim strojevima plaćen po proizvedenom komadu. Druge su uobičajene sekundarne djelatnosti prerada hrane i drva, turizam i druge usluge (Muu yritystoiminta maatiloilla, 2001).

Karta 1. Lokacija područja istraživanja (uža Finska)

Žensko poduzetništvo općenito

U Finskoj postoji oko 242.000 poduzeća. Većina njih, 93 %, mala su poduzeća s manje od 10 zaposlenika (Tamminen, 2003: 5). 35 % svih poduzetnika u Finskoj su žene. Prema istraživanju provedenom devedesetih godina prošlog stoljeća, broj žena poduzetnica manji je u ruralnim područjima. U ruralnim područjima poduzetništvo je devedesetih godina bilo izvor prihoda za oko 4 % žena, odnosno 11 % muškaraca (Högbacka, 1998: 130).

Stručna literatura koja se bavi ženskim poduzetništvom na sjeveru Europe ukazuje na to da one prilično oprezno pristupaju poslovnim aktivnostima (usp. Ljunggren & Nilsson, 1995; Kovalainen, 1993). Za žene je tipično mikro-poduzetništvo. Budući da žele uskladiti posao i obitelj, oprezno pristupaju ulaganjima i rizicima, dugo razmišljajući prije pokretanja poslovne aktivnosti. Glavni im je motiv za posao ostvarivanje prihoda i samozapošljavanje, a ne zapošljavanje drugih i širenje poslovanja (Sundin & Holmqvist, 1989: 81).

Žene poduzetnice na farmama i njihova djeca

1. Građa korištena u istraživanju

Doktorsko istraživanje na kojem upravo radim bavi se ženama na farmama jugozapadne Finske, koje odlučuju pokrenuti vlastiti posao na farmi. Zanimaju me njihovi motivi za pokretanje poslovanja i način na koji se poslovanje vodi u svakodnevnom životu. Glavna građa za istraživanje sastoji se od tematskih intervjuja. Razgovarala sam sa sedamnaest žena poduzetnica na farmama u raznim dijelovima jugozapadne Finske, koja se još naziva i uža Finska (vidjeti Kartu 1). Ispitanice su bile različitih životnih dobi.

Tablica 1. Podjela ispitanica prema životnoj dobi.

Godina rođenja	1940.-1950.	1951.-1960.	1961.-1970.	1971.-1980.
Broj ispitanica	7	3	4	3

Poslovne zamisli žena s kojima sam razgovarala po svom su karakteru vrlo raznolike (vidjeti Tablicu 2). One, međutim, potvrđuju ranije opažanje povjesničara Kirsia Vainio-Korhonen da se žensko poduzetništvo stoljećima temeljilo, i da se još uvijek temelji, na tekstilu, hrani i skrbi (Vainio-Korhonen, 2002).

Tablica 2. Poslovne zamisli ispitanica

Obrtnički proizvodi	
Svijeće	1
Tekstilni proizvodi	3
Poslovno savjetovanje	1
Uvoz i prodaja	2
Seoski turizam	
Ugostiteljstvo	1
Dječji praznici	1
Prehrambeni proizvodi	
Pekarski proizvodi	1
Jela od povrća	1
Uzgoj gljiva	1
Prepeličja jaja	1
Ostalo	
Božićno cvijeće	1
Ukupno	17

Nekoliko ispitanica dolazi sa seoskih imanja na kojima se uzgajaju poljoprivredne kulture. Prema poljoprivrednom popisu provedenom 2000. godine, u 40 % farmi s višestrukom djelatnošću uzgoj poljoprivrednih kultura predstavlja glavnu poljoprivrednu djelatnost. Drugo je objašnjenje za to činjenica da je na jugozapadu Finske uzgoj poljoprivrednih kultura uobičajena proizvodna djelatnost. Potrebno je, međutim, uzeti u obzir da se ovo istraživanje ne bavi višestrukim aktivnostima na selu nego samo ženskim poduzetništvom.

2. Različite strategije žena

U ovom članku usredotočila sam se na aspekt odnosa djece prema poduzetništvu svojih majki u ruralnim područjima jugozapadne Finske. Koristila sam svoje intervjue kao primarnu građu za obradu teme s tri gledišta: kako djeca utječu na odluke svojih majki da pokrenu vlastiti posao, kako djeca pomažu svojim majkama u poslu i kako poduzetništvo majki može potaknuti djecu na poslovne aktivnosti.

A. Posao uvjetovan djecom

Kao što je ranije spomenuto, motivacija žena da pokrenu vlastiti posao razlikuje se od motivacije muškaraca. Kada planiraju pokrenuti vlastiti posao, obično vrlo pažljivo procijene obiteljsku situaciju. Žene na farmama uzimaju djecu u obzir na

dva načina. Prvo, žena može odlučiti pokrenuti vlastiti posao tek nakon što djeca odrastu. Tu se, uglavnom, radi o sredovječnim ženama koje osjećaju da sada, kada ih djeca više toliko ne trebaju, imaju vremena razmisliti što žele učiniti s ostatkom svog života. Neke od mogućnosti koje im se pružaju jesu daljnje obrazovanje, posao izvan farme ili pokretanje vlastita posla. Pet od mojih sedamnaest ispitanica pripadaju toj skupini (intervjui 4, 7, 8, 13, 16).¹

Druga je strategija potpuno suprotna. Njome žene nastoje pronaći primjereni posao dok su djeca još mala. Pritom žele uskladiti brigu o djeci kod kuće i ostvarivanje prihoda. Ako imaju djecu u nižim razredima osnovne škole, majke također radije biraju posao koji im omogućuje da budu kod kuće popodne kad im se djeca vrate iz škole. U sedam slučajeva, ispitanice su imale djecu predškolske ili školske dobi (1, 2, 5, 6, 9, 11, 15). Djeca dviju ispitanica takve su dobi da se one mogu svrstati u obje skupine (12, 14), dok dvije ispitanice nemaju djece (3, 10). Sedamnaesta od mojih ispitanica mlada je žena koja je odgajana kao poduzetnica, a intervjuirala sam je zajedno s njezinom majkom.

Međi ispitanicama, mlađe su žene imale višu i raznolikiju izobrazbu nego li starije. Većina žena iznad 40 godina obrazovanjem je stekla iskustvo u poljoprivredi i domaćinstvu (4, 7, 8, 12, 13, 14). Ispitanice mlađe od 40 godina imaju raznolikiju izobrazbu. U tri slučaja radi se o trgovačkom obrazovanju (9, 11, 14), a u dva slučaja o zanatskoj izobrazbi (1, 10). Jedna ispitanica obrazovala se za uzgoj konja (2), dok su dvije ispitanice stekle dvije ili tri vrste obrazovanja (5, 11). Čini se da je između 40. i 50. godine (godišta 1951.-1960. u Tablici 1.) razdoblje promjene obrazovanja. Na temelju istraživačke građe, tri od ispitanih žena nalaze se u toj starosnoj skupini. Dvije od njih stekle su trgovačko obrazovanje, a jedna je laboratorijska tehničarka. Sve tri pokazuju i velik interes za poljoprivredu, štoviše, sve su nastavile raditi na imanjima svojih roditelja. Očito je da žene mlađe od 50 godina imaju veće mogućnosti odabira različitih vrsta životnih strategija u seoskim područjima.

Primjer 1:

U skupini ispitanica koje su pokrenule posao kad su im djeca bila mala nalaze se tri mlađe žene, sve rođene šezdesetih godina prošlog stoljeća. Dvije su rođene u gradu a sada, udavši se za muškarce iz seoskih područja, žive na seoskim gospodarstvima. Treća, nazovimo je Kaisa (11), rođena je na selu i zajedno s mužem vodi seosko gospodarstvo na kojem je odrasla. Obradiva zemlja ukupne je površine od oko 110 hektara, jer obrađuju i zemlju muževe obitelji koja se nalazi oko 40 kilometara zapadno od imanja na kojem žive. Kaisa je željela postati poljoprivrednicom te je stekla i ekonomsko i poljoprivredno obrazovanje.

Vlastiti posao nije bila nepoznanica za Kaisu. Kad je bila dijete, njezina je obitelj tijekom ljeta iznajmljivala dio seoske kuće gostima, često stranim turistima. Međutim, obitelj je to doživjela kao vrlo zahtjevnu obvezu i odustala. Osamdesetih

¹ Ispitanicama su dodijeljeni brojevi, koji služe kao reference u tekstu.

godina Kaisin je otac otvorio trgovinu ribičkom opremom u obližnjem gradu. Danas tu trgovinu vodi Kaisin brat, koji se nije želio baviti poljoprivredom na farmi. Kad je Kaisa počela raditi na imanju, pokrenula je zajedno s majkom ugostiteljsko poslovanje kao sekundarnu djelatnost. Na zahtjev klijenata organizirale su proslave u glavnoj zgradi seoskog imanja. Nakon što se Kaisa udala i rodila prvog sina, postalo joj je jasno da nije prikladno u istim prostorijama voditi ugostiteljski objekt i brinuti se o malom djetetu. Ugostiteljska djelatnost nije se mogla dobro uskladiti ni s radom na imanju, jer je za obje djelatnosti ljeto bilo glavna sezona i vrijeme pojačanih napora, dok je zima bila znatno mirnije razdoblje. Stoga je Kaisa odustala od ugostiteljske djelatnosti i s mužem nastavila voditi seosko gospodarstvo. Uskoro im se rodio drugi sin. Podjela rada na farmi promijenila se zbog djece, kaže Kaisa. Ona i njezin muž još uvijek zajednički planiraju posao na usjevima, ali fizički rad uglavnom obavlja on, dok se Kaisa brine o djeci, domaćinstvu i knjigovodstvu imanja.

Ova nova situacija u Kaisinom životu bila je polazište za novu poslovnu ideju. Kaisa je imala hobi koji je vrlo voljela: pse i izložbe pasa. Muž joj je ponekad govorio da bi bilo bolje da radi nešto korisno umjesto da vodi pse na izložbe. Kaisa je mislila da bi trebala pokušati pronaći posao koji bi spojio ugodno s korisnim, budući da se nije htjela odreći svog hobija. Kaisina nova poslovna zamisao bila je jednostavna. Počela je uvoziti odjeću za boravak na otvorenom i prodavati je na izložbama pasa. Zadovoljna je poslom, jednako kao i njezin muž. Kaisi je važno i to što jednog od dječaka može povesti sa sobom kad ide na izložbe, jer tada muž treba brinuti samo o jednom djetetu koje je ostalo kod kuće. Kaisa sanja i tome da će joj dječaci, kad porastu, pomagati u prodaji, kako bi taj posao ostvario još veći prihod za obitelj. Nada se da će njezin posao uskoro ostvarivati tako dobar prihod da će moći prestati s uzgojem šećerne repe, što je vrlo dugotrajan posao koji traje sve do kasne jeseni. Kad ne bi trebali uzgajati šećernu repu, njezin bi muž mogao provoditi više vremena s obitelji, smatra Kaisa, i čak povremeno odlaziti s njom i djecom na sajmove pasa.

Kaisin posao vrlo je reprezentativan primjer ženskog poduzetništva. Pri razvoju posla ponajprije se uzima u obzir dobrobit drugih članova obitelji. Isto tako, poslovni uspjeh promatra se kao dobit za cijelu obitelj, a ne kao cilj po sebi ili kao način isticanja poslovnih vještina žene.

B. Djeca kao potencijalna radna snaga

Tijekom stoljeća, seoska djeca navikla su pomagati svojim roditeljima pri raznim seoskim poslovima. Svim članovima obitelji bilo je jasno da je za uspješno vođenje seoskog gospodarstva potrebno i njihovo sudjelovanje. Tradicionalno, seoska su djeca učila mnoge poslove oponašajući svoje roditelje (Korkiakangas, 1996). Sposobnost obavljanja pravih seoskih poslova bila je nešto čime su se djeca ponosila, ovisno o razini odgovornosti. Korištenje strojeva kao što su traktor ili kombajn za žetvu smatralo se najvažnijim zadatkom. Tim se poslovima najčešće podučavaju dječaci. Dječaci se češće smatraju nasljednicima seoskog imanja, što utječe na način na koji im se prenosi znanje o poslovima na farmi (Silvasti, 2001).

Finska istraživačica Saija Katila u svojoj disertaciji razlikuje moralne norme koje su, po njezinom mišljenju, još i danas na snazi u seoskim obiteljima. Glavne su vrijednosti i norme: nastavak vođenja obiteljske farme, briga o starijim generacijama, neplaćeni rad i maloposjednička ekonomska etika koja uključuje težak rad, štednju i samodostatnost (Katila, 2000). Pojam besplatnog rada zasniva se na stavljanju farme na prvo mjesto. Dužnost je svih članova obitelji da rade na održavanju farme. Katila, kao i neki drugi znanstvenici, istodobno napominje da se situacija na selu postupno mijenja (usp. Katila, 2000; Silvasti, 2001). Te promjene vrijednosti i normi po svojoj su naravi vrlo spore, jer pripadaju jezgri seoske kulture. Sljedeća dva primjera pokazuju načine na koje se pojam neplaćenog rada pojavljuje i u ženskom poduzetništvu. Neplaćeni rad, dakako, ne znači da djeca ne dobivaju neku naknadu za svoj rad.

Primjer 2:

Jedna od ispitanica, nazovimo je Leena, žena je u pedesetim godinama (13). Zajedno sa svojim mužem posjeduje farmu za uzgoj usjeva na 30 hektara obradive zemlje. Imaju troje djece. Najmlađe dijete imalo je osamnaest godina u vrijeme kad je vođen intervju, dok drugi od dva starija sina živi sa svojom obitelji blizu roditelja.

Leena se po svojoj naravi uvijek smatrala poduzetnicom. Od osamdesetih godina prošlog stoljeća bila je uključena u nekoliko projekata ispitivanja novih oblika proizvodnje. Između ostalog, uzgajala je puževe, pokušavala se baviti uzgojem bukovača, držala je ovce i samostalno izrađivala različite rukotvorine od ovčje vune. Devedesetih godina postupno je prešla na proizvodnju svijeća, koja se s godinama proširila i trenutačno predstavlja važniji izvor prihoda od uzgoja usjeva na farmi.

Iako je proizvodnja svijeća Leenin posao, njezin muž i djeca u njemu sudjeluju na različite načine. Uz vlastite obveze, muž se brine o dostavi narudžbi i pomaže pri punjenju kalupa za svijeće. Leena kaže da osobito za vrijeme glavne sezone, primjerice pred Božić, svaki član obitelji koji ikako može na neki način sudjeluje u tom poslu. Ona ih naziva "robovskom radnom snagom". Posebno područje za djecu, koja su u stvari mladi ljudi, jest briga o marketingu na različitim sajmovima. Leena navodi da ona sama godinama nije bila na sajmovima, no neka od njezine djece ih posjećuju, i to dobrovoljno, jer sajmovi obično zahtijevaju noćenje u nekom od hotela u glavnom ili nekom drugom većem gradu, gdje mogu imati i određeno slobodno vrijeme. Kad sam pitala Leenu kakvu su sliku o poduzetništvu njezina djeca stekla iz njezine poslovne aktivnosti, nasmijala se i rekla: "Majka radi danonoćno, pa oni misle: 'Uvijek ja moram prati sude jer mama neprestano radi u svom poduzeću'".

Čini se da Leenin posao povremeno pruža osjećaj zadovoljstva i drugima. Leenin zet je, primjerice, smislio neke praktične inovacije kad je pomagao Leeni bojati svijeće. Bio je, kao i Leena, vrlo zadovoljan time. Zbog takvog osjećaja uspjeha, neplaćeni rad doživljava se kao zajednički projekt, iako djeca imaju vlastita zanimanja i poslove. Možda vrijedi spomenuti da je pomaganje uzajamno. Kad je potrebno, Leena pazi na unučad koja živi u blizini. Takva situacija može se vidjeti i u životima drugih ispitanica. U jednom slučaju, poduzetnička aktivnost čak je prilagođena

potrebama unučadi (7). To, dakako, uvelike određuje u kojoj su mjeri te poslovne aktivnosti usmjerene rastu. Smatram da ženski stil upravljanja poslom predstavlja problem koji je mnogo ozbiljniji od njihove usmjerenosti tipičnim ženskim područjima: hrani, tekstilu i skrbi.

Primjer 3:

Treći slučaj također se odnosi na ženu u pedesetim godinama (8), koja sa svojim mužem vodi farmu za organski uzgoj usjeva, tj. žitarica, grahorica, lana i travnjačke biljne kulture. Imaju tri odrasle kćeri koje više ne žive u roditeljskoj kući. Ispitanica Teija po zanimanju je nastavnica domaćinstva. Sve dok su joj kćeri bile male, Teija je radila na imanju. Nakon što je i najmlađa kći navršila deset godina, Teija je počela razmišljati o tome kako bi se, osim u radu na farmi, voljela okušati i u nečemu drugom. Teija kaže da je birala između učiteljskog posla izvan farme i pokretanja neke poslovne aktivnosti na samom imanju. Početkom devedesetih, odlučila je pokrenuti vlastitu pekaru.

Posao je s godinama polako napredovao. Teija peče kod kuće, a kruh i ostali prehrambeni proizvodi prodaju se na nekoliko mjesta, od kojih je najvažnija tržnica u najbližem većem gradu Turku. Sve kćeri sudjeluju na neki način u majčinom poslu. Teijina najmlađa kći godinama je prodavala pekarske proizvode. Čak i kad se zaposlila kao računovotkinja u glavnom gradu, ponekad je koristila godišnji odmor za prodaju pekarskih proizvoda. Prema Teijinim riječima, srednja kći najviše je podsjećala na nju samu. Udata je za čovjeka s farme i sanja o tome da pokrene neki vlastiti posao nakon što provede nekoliko godina radeći kao učiteljica. Najstarija kći već je pokrenula vlastiti posao i posjeduje privatnu zubarsku praksu. Teija smatra da su pozitivan stav prema poduzetništvu njezine kćeri naslijedile od svojih roditelja.

Najmlađa kći izjavljuje da bi mogla nastaviti vođenje farme kao sekundarne aktivnosti. Teija kaže da se čitava obitelj slaže da poljoprivreda više ne može osigurati dovoljan prihod te da se moraju osigurati i drugi izvori prihoda. Zbog toga je obrazovanje vrlo bitno. Takav je stav tipičan za žene koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Dobro obrazovanje njihove djece ima veliku vrijednost. Neke od ispitanica izjavljuju da žele razvijati farmu putem vlastite poduzetničke aktivnosti, tako da djeca, ako žele nastaviti vođenje farme nakon studija i rada izvan farme, zateknu imanje u dobrom stanju. Nastavljanje rada na obiteljskoj farmi nije jednostavna odluka u suvremenoj Finskoj, budući da članstvo u Europskoj uniji neprestano utječe na politiku poljoprivrednih subvencija. To dovodi do oklijevanja mlade generacije u podizanju zajmova i investiranju u farme. Od pristupa Europskoj uniji, u Finskoj se godišnje zbiva oko 1000 smjena generacija u poslovima na farmi, to jest, u oko 1000 slučajeva mladi preuzimaju posao roditelja. To znači da je broj farmi u neprestanom opadanju (Volk, 2000: 25).

C. Urostanje u posao

Transformacija rada na farmi iz samodostatne jedinice u poslovnu aktivnost predmetom je brojnih rasprava među europskim etnologima i sociolozima sela (usp.

Salomonsson, 1999; Tovey, 2002). Obitelji na seoskim imanjima ne predstavljaju homogenu grupu. U nekima od njih, svaki član obitelji ima svoje vlastito zanimanje, dok se dio takvih obitelji može opisati kao obiteljska poduzeća ili timska poduzeća. Tim se može sastojati, primjerice, od bračnog para koji vodi farmu ili bračnog para zajedno s djecom ili braće i sestara. Kao što je opisano u prethodnom poglavlju, poduzetnička aktivnost majke na farmi može djeci pružiti mogućnost učenja novih vještina i zarađivanja novca. Aktivnost majke (dakako, i oca, no ovdje je zbog teme istraživanja pažnja posvećena majkama) može otvoriti put pozitivnom stavu djece prema poduzetništvu, pa čak ih potaknuti da sami postanu poduzetnici.

Definiranje pojma obiteljsko poduzetništvo nije lak zadatak za one koji se bave proučavanjem gospodarstva. Obično se razlikuju obilježja koja su preduvjet obiteljskog poduzetništva. U građi prikupljenoj tijekom intervjua postoji pet primjera u kojima barem dva člana obitelji manje ili više stalno rade za poduzeće (4, 5, 12, 13, 14). Svako od tih poduzeća ima neka posebna obilježja u svojoj strategiji ovisno, primjerice, o grani poslovne aktivnosti. U jednom slučaju majka i kći čine poduzetnički tim koji se pojavljuje u svim oglasima poduzeća, bez obzira na činjenicu da je i zet stalno uključen u poslovnu aktivnost (5). Kad je žena pokretačka snaga nekoga seoskog obiteljskog poduzeća, kao što je to slučaj u ovom istraživanju, izgleda da kao najčešće djelatnosti prevladavaju turizam i prerada hrane (4, 5, 12, 14). To se može pripisati činjenici da osobito starije žene posjeduju profesionalne vještine u tim područjima.

Primjer 4:

U ovom su slučaju vlasnik farme i njegova žena aktivno tražili nove izvore prihoda koji bi bili prikladni njihovom okruženju (14). Oni imaju troje djece i imanje s 44 hektara obradive zemlje te oko 30 hektara šume. Osim toga, drže i oko 100 svinja. Priča o ovoj poduzetničkoj obitelji počinje krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća, kad je nekoliko aktivnih ljudi u općini organiziralo poseban projekt s ciljem razvoja novih izvora prihoda za ovo seosko područje. Otac obitelji pohađao je tečaj za uzgoj puževa, dok je majka krenula na tečaj za izradu svijeća. Nakon tih tečajeva, počeli su učiti o uzgoju bukovača. To se događalo 1989. godine, kad je njihova kći imala 14 godina. Otada, obitelj se uz poljoprivredu bavi i uzgojem bukovača.

Godine 1992. izgrađena je nova zgrada za poslovnu djelatnost, koju su 1997. proširili i s uzgoja bukovača prešli na uzgoj smeđih šampinjona. U toj je fazi njihova kći Leila preuzela aktivnu ulogu u poduzeću. Majka je tijekom intervjua izjavila da su u to vrijeme ona i njezin muž bili pomalo zabrinuti, smatrajući da je ta djelatnost prevelik zalogaj za njih. Prema njezinim riječima, kći je kazala: "Ne zaboravi da sam i ja tu!". Otad Leila preuzima sve veću odgovornost za poduzeće i u budućnosti će imati najveći udio u njemu. U to je vrijeme Leila imala 21 godinu, a u vrijeme kad je vođen intervju, bila je četiri godine starija.

Postati poduzetnicom u ranoj dobi bio je izazov za Leilu. Danas poduzeće za uzgoj gljiva ima deset zaposlenika, kojima je Leila direktorica. Velik dio zaposlenika sre-

dovječne su žene iz bliže okolice. Nekima od njih bilo je teško prihvatiti mladu ženu kao direktora. Leila kaže da je je kao stvorena da bude poduzetnica. Osjeća da je to za nju prirodna stvar, jer su i njeni roditelji godinama bili poduzetni i okušavali se u novim djelatnostima. Uz svoju poslovnu aktivnost, Leila se obrazovala u politehničkoj školi. Ona predstavlja donekle izuzetan primjer, budući da je poduzeće koje je vodila zajedno s roditeljima bilo prilično veliko u usporedbi sa seoskim poduzećima općenito. Ono što majčino i njezino poduzetništvo razlikuju od tipična ženskog poduzetništva jest njihov hrabar pristup ulaganju i preuzimanju rizika. Jedno je objašnjenje činjenica što rade kao otvoreno obiteljsko poduzeće u kojem Leila ima glavnu odgovornost za uzgoj gljiva pomoću napredne tehnologije.

Poduzetništvo kao dio seoskog života

Žensko poduzetništvo može imati pozitivan učinak na život u ruralnim područjima. Poduzetništvo majki može potaknuti djecu na pokretanje neke vlastite poslovne aktivnosti. Međutim, ova je pojava prilično složena. Najuočljivija poslovna aktivnost na farmama s višestrukom djelatnošću u Finskoj jest rad na stroju plaćen po komadu, čime se najčešće bave muškarci. Ženske poduzetničke aktivnosti koje se, primjerice, bave rukotvorinama i hranom još uvijek se olako smatraju samo hobi-jem. U nekim slučajevima muž se počinje zanimati za poduzetničku djelatnost žene i ozbiljno je shvaćati tek kad ona postane profitabilna.

Obiteljima koje žive na farmama prirodno je da prihod dolazi iz nekoliko izvora. Djeca uče o vrijednosti posla na nekoliko načina. Postoje, na primjer, organizacije kao što je klub 4-H, koji potiče djecu s farmi da nauče zaraditi novac vlastitim radom. Nastavljanje rada na farmi, međutim, nije više razumljivo samo po sebi. Djeca s farmi sve više stječu visoku izobrazbu. Roditelji ih potiču na studij, nadajući se da njihova djeca neće morati raditi tako teško kao što su oni morali. Istodobno, ispitane majke razmišljaju o svojoj djeci i pokušavaju procijeniti koje se od njih ne boji rada, koje ima pravi poduzetnički stav i koje bi se snašlo kao upravitelj farme i nasljednik majčina poduzeća, koje je često u domeni turizma ili proizvodnje hrane (usp. 8, 12). Stoga se nastavljanje vođenja farme kao zasebne jedinice može smatrati jednim od motiva ženskog poduzetništva. Još jedan važan poticaj poduzetništvu u ruralnim područjima jest želja za životom u seoskom okruženju. Takva motivacija vidljiva je kod onih žena koje su se udale za vlasnika farme i zatim pokrenule vlastiti posao. Za njih nastavljanje vođenja farme po sebi nije glavna motivacija.

Pokazujući da postoje mogućnosti stvaranja vlastitog posla u ruralnim područjima, poduzetništvo majki može pozitivno utjecati na djecu. Međutim, žensko poduzetništvo teško može biti rješenje problema u ruralnim područjima zbog činjenice da čak i danas ima obilježja koja ne idu u prilog širenju i većoj profitabilnosti posla. Isto tako, moguće je da mlade generacije zbog svoga visokog obrazovanja ne smatraju nastavak posla na selu privlačnim. Umjesto toga, one se često ponašaju kao globalizirani ljudi, kao što sugeriraju, primjerice, irska sociologinja Hilary Tovey i švedski etnolog Barbro Blehr (Tovey, 2002; Blehr, 2000). Prema tom

uzorku, mladi ljudi rođeni na selu mogu navraćati u ruralna područja tijekom vikenda ili mogu raditi djelomično u gradu, a djelomično na selu. Važno je da je njihov identitet fleksibilan i da nije ukorijenjen na jednom mjestu.

Modernizaciju treba proučavati u dugoročnoj perspektivi. Navest ću samo jedan primjer koji se odnosi na žensko poduzetništvo. Skrb se spominje kao područje budućnosti u ženskom poduzetništvu i kao dobra mogućnost zaposlenja žena na selu. Mnoge općinske usluge skrbi mogle bi se zamijeniti uslugama privatnih poduzetnika. Problem je u činjenici, koju je primijetila i povjesničarka Marja-Liisa Hentilä, da je prije stotinjak godina pomoć pri rađanju djece bila privatna poslovna djelatnost starijih žena (Hentilä, 2003). Vraćanje tih zadataka u privatni sektor uzrokuje poteškoće ženama, jer je poduzetništvo povezano s mnogo većim rizicima nego li rad u javnom sektoru sa redovitom plaćom i sigurnom penzijom. Stoga se poticanje ženskog poduzetništva mora promatrati u široj povijesnoj i kulturnoj perspektivi.

Prevela Sanja Novak